

עשור לפרוץ אנתפאדת אל־אקצא: מבט־על

מיכאל מילשטיין

בימים אלה מלאו עשור לפרוץ אנתפאדת אל־אקצא – או כמו שהיא מכונה תכופות על ידי ישראלים ופלסטינים: האנתפאדה השנייה. מדובר באחד האירועים הדרמטיים בתולדות מערכת היחסים בין ישראל לפלסטינים, לבטח באחד המאבקים המרים בין שני הצדדים במאה החולפת. אפשר לראות באנתפאדת אל־אקצא חוליה נוספת בשרשרת של עימותים גורליים ורחבי היקף שהתנהלו בין ישראל ובין הפלסטינים, ובראשם מאורעות 1936–1939 ("המרד הערבי"), מלחמת העצמאות, מלחמת לבנון הראשונה והאנתפאדה הראשונה.

בעשור האחרון ניטש ויכוח פוליטי, תקשורתי, אקדמי וציבורי נוקב – הן בין הישראלים ובין הפלסטינים והן בתוך המחנה הישראלי – סביב שאלת שורשיה של אנתפאדת אל־אקצא. במסגרת זאת נדונו שתי שאלות מרכזיות: הראשונה – מה הייתה הזיקה בין פרוץ העימות ב"שטחים" ובין כישלון השיחות על הסדר הקבע בפסגת קמפ דייוויד בקיץ 2000; והשנייה האם אנתפאדת אל־אקצא הייתה אירוע שתכנן הממשל הפלסטיני מראש או שמא הייתה התפרצות עממית ספונטנית. בין לבין נדונה גם שאלת הקשר לנסיגת צה"ל מלבנון, שהתבצעה חצי שנה בערך לפני פרוץ העימות ב"שטחים". לשאלות אלה יש כמובן חשיבות רבה, ואולם כדי להבין לעומק את מהות המאבק ולשרטט את דרכי התפתחותו האפשריות יש לנתח – בפרספקטיבה של עשור – את השלכותיו הכוללות על שני הצדדים ואת האופן שבו הם מסכמים אותו ומתארים את עתיד היחסים ביניהם.

פרוץ אנתפאדת אל־אקצא ציין סיומו של עידן במזרח התיכון. העימות סימל את קצו של עשור שהתאפיין בניסיון ישראלי־פלסטיני וישראלי־ערבי לפתור את הסכסוך האזורי באמצעות הידברות וכינון הסדרים מדיניים. העשור הזה ניצב

מיכאל מילשטיין מתמחה בתולדות הסוגיה הפלסטינית. ב-2009 ראה אור מחקרו: **מוקאוומה – עלייתו של אתגר ההתנגדות והשפעתו על תפישת הביטחון של ישראל** (מזכר 102, המכון למחקרי ביטחון לאומי, ינואר 2010).

בצל הדומיננטיות של ארצות הברית במזרח התיכון, שהתאפיינה בחתירה לעיצוב מחודש של האזור בעקבות סיומן של המלחמה הקרה ומלחמת המפרץ הראשונה. התקופה הזאת ידעה שיאים מדיניים דוגמת ועידת מדריד (1991), הסכם אוסלו (1993), הקמת הרשות הפלסטינית (1994), חתימת הסכם השלום בין ישראל לירדן (1994), השיחות המדיניות בין ישראל לסוריה (במחצית השנייה של שנות התשעים) ותהליך הנורמליזציה בין ישראל ובין מרבית מדינות ערב והעולם המוסלמי. את מקומו של העשור הזה תפס מאז שנת 2000 עשור שהמאבקים האלימים היו דומיננטיים בו, והתחזק כוחם של הגורמים הקיצוניים באזור כולו. אנתפאדת אל-אקצא הייתה חוליה מרכזית בשרשרת של אירועים דרמטיים שעיצבו את פני המרחב כולו בעשור החולף, ובראשם מלחמת המפרץ השנייה, הכיבוש של ארצות הברית את עיראק (2003), המערכה הבינלאומית באפגניסטן (מאז סוף 2001), מלחמת לבנון השנייה (2006) וההתמודדות הישראלית, המערבית והערבית, עם תהליך התעצמותה של איראן, שבמוקדו חתירתה להשגת יכולת גרעינית. גם העשור הנוכחי, כמו זה שקדם לו, עמד בצל ניסיון של ארצות הברית לעצב מחדש את האזור, אולם נדמה כי מידת הצלחתו בכל החזיתות, ביחוד בעיראק ובאפגניסטן, מוגבלת מאוד לעומת העשור שקדם לו. יתרה מזאת, קשייה המתמשכים של ארצות הברית לקדם את השינויים המרחיקים לכת ברוח הדמוקרטיזציה שהיא חתרה לחולל באזור לאחר אירועי 11 בספטמבר 2001 מקרינים לשלילה על דימויה בעיני השחקנים האזוריים ומכרסמים בהדרגה בהשפעתה במרחב.

ככלל, קיים חוסר הסכמה בין החוקרים השונים של הסוגיה הפלסטינית בנוגע לתיחום הכרונולוגי של אנתפאדת אל-אקצא. אמנם הכול מסכימים כי העימות החל בסוף ספטמבר 2000, אולם הם חלוקים בנוגע לסופו: יש הטוענים כי הגיע לקצו בעיקר לאחר מות ערפאת בסוף 2004 ועליית אבו מאזן, בעוד אחרים גורסים כי מדובר בתהליך היסטורי שטרם הסתיים (ראו מאמרו של יונתן שכטר בגליון זה). כך או אחרת, אפשר לשרטט כמה שלבי התפתחות כרונולוגיים מרכזיים באנתפאדת אל-אקצא, שנבדלים ביניהם במאפייניהם המדיניים והצבאיים:

א. מספטמבר 2000 עד מבצע "חומת מגן" (מארס-מאי 2002) – תקופה שהתאפיינה בהתגברות הטרור נגד יעדים ישראלים בגדה המערבית וברצועת עזה וכן בעורף ישראל; בעימותים עממיים רבי-עצמה (שכמה מהם גלשו למגזר הערבי בישראל, כמו שבא לידי ביטוי בולט באירועי אוקטובר 2000); ובהתפוררות מואצת של הממשל הפלסטיני. בצד הישראלי התאפיינה התקופה הזאת בשלב הראשון בהלם ובתהייה בנוגע לדרך ההתמודדות עם ישות שקידמה מולה בו בזמן מהלכים אלימים ומגעים מדיניים. השלב הזה הגיע לסיומו בהכרעה של ישראל להסב

פגיעה עמוקה למוקדי הממשל הפלסטיניים, לאחר סדרת פיגועי טרור רבי-נפגעים בעורף ישראל, ובראשם הפיגוע במלון פארק בנתניה בחג הפסח של שנת 2002. ההחלטה הזאת באה לידי ביטוי מרכזי בהשתלטות המחודשת של צה"ל על ערי הגדה המערבית במבצע "חומת מגן".

ב. ממבצע "חומת מגן" עד מות ערפאת בנובמבר 2004 – תקופה שהתאפיינה בירידה בהיקף הפגיעות בישראל, בין היתר בשל החרפת המהלכים של ישראל נגד גורמי הטרור, לרבות אלה שפעלו בחסות הרשות הפלסטינית; בהיחלשות ניכרת של הממשל הפלסטיני ושל פתח, תנועת השלטון; ומנגד – בהתחזקות של חמאס. תהליך זה בא לידי ביטוי מאוחר יותר בהשתלטות התנועה על חלק ניכר מהזירה הפלסטינית. בישראל התאפיינה התקופה הזאת בשלבים ראשונים של חשיבה על אודות המרת החתירה להסדר מדיני עם הפלסטינים בהפרדות חד-צדדית מהם; מגמה זו באה לביטוי בולט בהקמת גדר ההפרדה ובקידום רעיון ההינתקות מרצועת עזה.

ג. בין מות ערפאת להשתלטות חמאס על רצועת עזה (יוני 2007) – צומת דרכים היסטורי שבמסגרו ניסתה הרשות הפלסטינית בהנהגת אבו מאזן, ללא הצלחה, לאמץ נתיב אסטרטגי חדש: לנטוש את העימות האלים ולפנות לשיקום הממשל; לשלב את גורמי האופוזיציה החמושים, ובראשם חמאס, בממסד השלטוני, ובאמצעות כך לרסן את פעילותם הצבאית; ובו בזמן לקדם את השיח המדיני עם ישראל. ההינתקות מרצועת עזה בקיץ 2005 הייתה אמורה להיות אבן דרך מרכזית בניסיון הזה, אולם הפכה במהרה לעדות מוחצת לחולשתו של ממשל אבו מאזן. הממשל הזה נכשל בניסיונו להכיל מרות על הרצועה, ובשל כך נהיה האזור הזה כר פעילות פורה מבעבר עבור כלל גורמי הטרור, ובראשם חמאס, שאף השתלטה עליו בכוח, תוך כדי מיגור שלטונו של אבו מאזן. את הפיגועים בעורף ישראל, שצומצמו מאוד, בעיקר בשל הפעילות הנרחבת של צה"ל בגדה המערבית ובשל הקמת גדר ההפרדה, החליפו איומים צבאיים חדשים ורבי-עוצמה, ובראשם מערך הרקטות שהפעילו גורמי הטרור ברצועת עזה. בהקשר הזה בלטה במיוחד חמאס, שנעשתה כאמור גורם ריבוני ברצועת עזה וכוונה ישות הממוקדת במיסוד ובחיזוק תשתיתה הצבאית ובשיפור יכולות הפגיעה הצבאיות בישראל (תוך כדי ניצול היעדר הנוכחות הישראלית בגבול בין מצרים ובין הרצועה לצורך החדרת כמויות אדירות של אמצעי לחימה). ישראל ראתה בתקופה הזאת הזדמנות אסטרטגית, וכן היא ראתה באבו מאזן חלופה הן למשטר ערפאת והן לחמאס, ואולם הכמיהה הראשונית לשינוי אסטרטגי בזירה הפלסטינית הכזיבה, ובמקומה נקלעה ישראל למציאות אסטרטגית סבוכה ומאיימת.

ד. מאז יוני 2007 עד היום – תקופה שלדעת משקיפים שונים כבר מציינת מעבר לעידן אחר ואינה חלק מאנתפאדת אל-אקצא. השלב הזה ניצב בצלו של פיצול עמוק במערכת הפלסטינית, המחייב את ישראל להתמודדות "כפולה": מאבק צבאי ומדיני נגד ישות עוינת החולשת על רצועת עזה ומפתחת יכולות פגיעה משופרות נגד ישראל (בין היתר בסיוע ובהכוונה של איראן), כמו שבא לידי ביטוי בולט במבצע "עופרת יצוקה" (דצמבר 2008–ינואר 2009); ומנגד – המשך שיח מדיני, לרבות בסוגיית הסדר הקבע, עם ישות פלסטינית שנייה הפועלת בחסות ישראל בגדה המערבית, תוך כדי ניסיון לטפח בהדרגה את יכולותיה העצמאיות, המוגבלות לפי שעה.

מטרת המאמר הזה היא להציג מאזן וסיכום מנקודת ראותם של שני הצדדים המעורבים בעימות. מדובר במשימה המלווה בכמה קשיים מתודולוגיים: העובדה כי אין בעצם הסכמה על היעד האסטרטגי בין שני הצדדים, ולפיכך השוואת המאזנים אינה מגלמת "משחק סכום אפס"; הגיוון הפנימי הרב המאפיין כל אחד מהשחקנים, ובפרט זה הפלסטיני, שאף התפצל לשני שחקנים שונים בזמן העימות – מצב המניב פרשנויות קוטביות בקרב שני המחנות בנוגע למהותו של העשור האחרון; וכן הבחירה בנקודת הבחינה המלאכותית של עשר שנים לפרוץ העימות, בלי שהיה סיום רשמי וברור שלו, ובעצם היבטים שונים שלו עדיין מצויים בהתהוות. ואולם, ניתוח מגוון רחב של קולות ועמדות משני הצדדים מסייע בכל זאת להציג את התובנות האסטרטגיות שהתגבשו בקרבם בעשור האחרון ולשרטט את התפיסות המרכזיות המנחות אותם בנוגע לעתיד.

המאזן מנקודת המבט הפלסטינית

גם בלי להידרש למענה על השאלה מי יזם את העימות וכיצד פרץ בדיוק, אפשר במידה רבה לתאר את אנתפאדת אל-אקצא כביטוי נוסף להתלבטות הבסיסית, ובעצם לחוסר ההכרעה הכרוני, המלווים את המערכת הפלסטינית המודרנית מאז 1948. במוקד – ההתחבטות בין המונח "מהפכה", המגלם דבקות במימוש היעדים הלאומיים המקסימליים, ובראשם "שחרור כל פלסטין" ומימוש מלא של זכות השיבה, ובין יעד המדינה, המבטא נכונות להפגנת פשרות בתמורה להשגת ריבונות לאומית מלאה, מציאות שלא הייתה מעולם מנת חלקם של הפלסטינים. בשיחות על הסדר הקבע בקיץ 2000 עמדו הפלסטינים בפני התחבטות שכזאת, ייתכן באופן הנוקב ביותר בתולדותיהם. ואולם, נוכח הבנתם את ההכרח לאמץ הכרעה היסטורית בסוגיית הליבה, ובראשן הפליטים, ירושלים והגבולות, הם פנו שוב, בהנהגת ערפאת ופתח, לנתיב המאבק המזוין. זאת, באופן שהרחיק פעם

נוספת את הזירה הפלסטינית מהכרעות היסטוריות כואבות אך נדרשות, והטיל אותה לעשור של מאבק, שלווה במידה רבה בכרסום עמוק ב"מפעל המדינה" שטופח בעמל רב בעשור שקדם לו.

השוואת מצבה הנוכחי של הזירה הפלסטינית לזו ששורר בה ערב פרוץ אנתפאדת אל-אקצא, קל וחומר באמצע שנות התשעים, מעידה במידה רבה על נטייתו של המאזן הפלסטיני לכף השלילה, לפחות לשיטתו של הזרם הלאומי הפלסטיני, כלומר אש"ף ופתח. בהקשר הזה אפשר להצביע על מספר תהליכים הניצבים כהיפוכן המוחלט של הכמיהות הפלסטיניות והישראליות שליוו את הקמת הרשות הפלסטינית בראשית שנות התשעים:

א. ערעור תהליך בניין המדינה. אמנם העשור של המאבק לא הביא לקריסה מוחלטת של המפעל הזה, אולם הוא פגע בו קשות. אל הפגיעה של ישראל במוקדי הממשל הפלסטיניים התלוו התעצמות בכוחן של מיליציות מזוינות ופורקות עול, אנרכיה ציבורית גוברת (פוודא) וירידה חדה בדימויו של הממשל בעיני הרחוב הפלסטיני. בשנים האחרונות ניכר שיקום הדרגתי בכוחה ובדימויה של הרשות הפלסטינית בגדה המערבית, אולם ניכר כי זו לא חזרה לעצמות האזרחיות והביטחוניות שאפיינו אותה בשנות התשעים. ממשל חמאס ברצועת עזה נהנה מצידו מיציבות יחסית, הנזקפת בין היתר לנכונותה של התנועה להפעיל כוח רב לצורך השלטת מרות, בפרט נגד גורמי פתח, הג'האד האסלאמי, ארגונים המזוהים עם זרם הג'האד העולמי וכן חמולות מקומיות שונות.

ב. עליית חמאס והיחלשות אש"ף. בצל העימות חל כרסום גובר במעמדם של הממשל הפלסטיני, ועמו אש"ף ופתח, ומנגד – התעצמות של חמאס, שניצלה את החלל השלטוני לחיזוק יכולותיה הצבאיות ולהידוק זיקתה לכלל שכבות החברה. המגמה הזאת הגיעה לשיאה בבחירות הפרלמנטריות שנערכו בינואר 2006, שבעקבותיהן הפכה חמאס למפלגת השלטון ברשות הפלסטינית, וחשוב מכך – בהשתלטות התנועה על רצועת עזה. בכך הפכה חמאס מתנועת אופוזיציה חוץ-ממשלית לוחמת למפלגת שלטון הממשיכה לאחוז ב"אג'נדת ג'האד", אולם נחשפת בהדרגה לקושי הרב הטמון בשילוב בין שתי הדרכים. פתח וגורמי השמאל הפלסטיניים, שחלשו על הזירה הפלסטינית המודרנית מאז כינונה (ובעצם יצרו אותה), איבדו בו בזמן מכוחם הצבאי, הפוליטי, הציבורי והרעיוני. המגמה הזאת איננה בגדר "תאונת דרכים" בהיסטוריה הפלסטינית או ביטוי למחאה עמוקה של הציבור הפלסטיני נגד הממשל הפלסטיני ופתח, אלא בבואה לתהליכי עומק בחברה הפלסטינית. כמו חברות רבות במרחב, לרבות המגזר הערבי בישראל, גם בחברה הפלסטינית חלות תמורות תרבותיות

מרחיקות לכת המשנות בהדרגה את דיוקנה, ובראשן חיזוק הזהות הדתית בקרב חלקים נרחבים בציבור.

ג. **מיסוד השסע הפנימי.** בראשיתו של העימות ניצבה מול ישראל ישות מדינית אחת שחלשה על שני אזורים נפרדים. כיום ישראל ניצבת מול שתי ישויות נבדלות מבחינה רעיונית, תרבותית ומדינית העוינות זו את זו, טוענות לזכותן להנהיג את הזירה הפלסטינית ומנהלות מערכות יחסים שונות בתכלית עם ישראל ועם הקהילה הבינלאומית. כינון הרשות הפלסטינית עמד בצל חתירה מתמדת להעמקת האינטגרציה השלטונית והטריטוריאליה בין רצועת עזה ובין הגדה המערבית, שתושביהן חשים מידה לא מבוטלת של ניכור הדדי. העימות ותוצאותיו הביאו להעמקת הפיצול הגאוגרפי והחברתי המובנה בין שני האזורים. זאת, באופן שלא מאפשר כיום לאבו מאזן לטעון לייצוגה של רצועת עזה בכל עניין, ובייחוד בדיונים על הסדר הקבע.

ד. **הכרסום ב"רעיון ההסדרי" והתעצמות רעיון ההתנגדות.** שנות העימות הקשות לוו בהרס פיזי רחב היקף בשטחי הרשות הפלסטינית, בפגיעה בגורמים המזוהים עם הישות הזאת (בייחוד פתח ומנגנוני הביטחון) ובנוכחות ממושכת יחסית של כוחות צבא ישראליים בעומק השטח הפלסטיני, לצד הרחבת ההתיישבות היהודית בגדה המערבית באופן שמגלם מבחינת הפלסטינים הפסד גובר של נכס מדיני. על הרקע הזה בין היתר העמיקה אכזבת הפלסטינים מהתקווה להסדר מדיני עם ישראל, ובמקומה חלה האדרה של רעיון ההתנגדות נגדה – אל-מקאוומה. אין מדובר בשיבה לרעיון הוותיק של "המאבק המזוין" שגיבש פתח, אלא בעיצוב מחודש שלו בידי הגורמים האסלאמיים, ובראשם חמאס, הטוענים אותו בתוכן דתי וקיצוני מבעבר. אמנם "הרעיון ההסדרי" לא נעלם כליל וממשיך להיות עקרון יסוד בהתנהלות הרשות הפלסטינית כלפי ישראל, אולם הוא ספג פגיעה קשה בעקבות עשור של מאבק מזוין, מלחמת אזרחים פלסטינית וקיפאון מתמשך בתהליך המדיני. רעיון ההתנגדות מצידו אומנם התגלה כמגלם נזק רב מבחינת הפלסטינים, כפי שהשתקף במלוא עוזו במבצע "עופרת יצוקה", אולם הוא ממשיך להלך קסם על חלקים נרחבים בציבור הפלסטיני, ולהיתפס כדרך ההתמודדות המוצלחת ביותר נגד ישראל וכחלופה מדינית ותרבותית מועדפת ל"רעיון ההסדרי". המאזן שתואר עד כה היה מנקודת המבט של הרשות הפלסטינית. מבחינתה של חמאס התמונה שונה בתכלית ואופטימית ביסודה. כאמור, התנועה נעה בעשור האחרון ממעמד של אופוזיציה מחתרתית למחצה, הנרדפת בידי ישראל והממשל הפלסטיני וזוכה ליחס מנוכר מצד מרבית הזירה הבינלאומית, למעמד של מפלגת

שלטון, האוכפת בהדרגה את מרותה ואת תפיסתה על כלל הזירה הפלסטינית וזוכה להכרה גוברת מצד שחקנים רבים במערכת החיצונית. העשור האחרון לווה בפגיעות קשות בתנועה, ובראשן חיסול מרבית גרעין המייסדים שלה, ואולם חמאס – הדבקה בעקרונות הסבלנות והעיקשות (צבר וצמוד) – שרדה את הפגיעות, התחשלה והתעצמה. לשיטתה, מדובר בשלב חשוב בתהליך ביסוס מעמדה כמנהיגה החדשה של המערכת הפלסטינית בדרך למימוש יעדה ארוך הטווח – כינון מדינה בעלת צביון דתי על כל שטח פלסטין. התבססות חמאס בשלטון הפכה את מאזני הרווח וההפסד שלה למורכבים מבעבר, וחייבה אותה לריסון פעילותה הצבאית (בייחוד לאחר מבצע "עופרת יצוקה"), ואולם עד כה המצב החדש לא הביא לסדיקת הליבה הרעיונית והדוגמטית של התנועה, ולא שיבש את היערכותה המתמדת לקראת עימות עתידי נוסף עם ישראל.

לכף החיוב תצוין במיוחד העובדה כי למרות הזעזועים העמוקים שחוותה הזירה הפלסטינית בעשור האחרון והערעור העמוק שחל במעמדו של הממשל הפלסטיני, לא התפוגג רעיון המדינה הפלסטינית. החזון הזה ממשיך להיות יעד מרכזי שהרשות הפלסטינית והקהילה הבינלאומית חותרות אליו ובסיס מוסכם להסדר מדיני עתידי. פלסטינים רבים מזהים היבט חיובי נוסף המגולם בעימות, אך הפעם בזירתם הפנימית. לשיטתם, אנתפאדת אל-אקצא אפשרה תהליך חיוני של חילופי אליטות בהנהגה הפלסטינית. כפי שהצביעו חוקרים רבים, ובראשם ח'ליל אל-שקאקי, המאבק גילם במידה רבה חתירה לערעור ההגמוניה של המנהיגות ההיסטורית במערכת הפלסטינית, בראשות ערפאת וגרעין המייסדים של אש"ף ופתח, ולעלייתה של הנהגה חדשה. ההנהגה החדשה שונה במאפייניה מ"הגורדיה הוותיקה": נציגיה נמנו עם דור צעיר יותר; מזוהים עם זירת "הפנים" ולא עם הפזורה; התפתחו מתוך ההתנסות של המאבק נגד הממשל הישראלי,

בפרט במהלך האנתפאדה הראשונה; ונמנו לרוב עם הפריפריה החברתית, בייחוד מחנות הפליטים והמגזר הכפרי. בפתח באה המגמה הזאת לידי ביטוי בפעילות הנרחבת של מיליציות "גדודי חללי אל-אקצא". גורמים אלה הפגינו התרסה כלפי הממסד השלטוני בהנהגת נציגי "החוץ", ונאמנות להנהגת "הפנים" הצעירה, תוך כדי חתירה מתמדת – אך מוגבלת במידת הצלחתה – לנשל את המשמרת הוותיקה ממעמדה הדומיננטי בממשל ובתנועה. חמאס ייצגה בהווייתה הבסיסית את השינוי

התבססות חמאס בשלטון
הפכה את מאזני הרווח
וההפסד שלה למורכבים
מבעבר ואולם עד כה
המצב החדש לא הביא
לסדיקת הליבה הרעיונית
הקיצונית והדוגמטית של
התנועה

שחל במנהיגות הלאומית: הקבוצה שהנהיגה אותה בכלל המישורים זוהתה באופן מובהק עם זירת "הפנים", ובפרט עם הפריפריה החברתית, ובלטו בקרבה נציגים של הדור הצעיר יותר בתנועה (עלייתם המהירה נזקפת בין היתר לפגיעה

הנרחבת של ישראל בדור המייסדים של התנועה, ובראשם שיח' אחמד יאסין, במהלך אנתפאדת אל-אקצא).

חלקו האחרון של העשור החולף משקף אופטימיות מסוימת – צנועה וזהירה מאוד – מבחינת הרשות הפלסטינית. לאחר תבוסת אבו מאזן במערכה נגד חמאס ברצועת עזה ניכרו חשבון נפש בממשל הפלסטיני ופנייה לאימוץ מדיניות שתמנע השתלטות של הזרם האסלאמי גם על הגדה המערבית. המדיניות הזאת, הזוכה לעידוד מצד ישראל, מבוססת על כמה מהלכים: ניסיון לחיזוק מוסדות הממשל, צעד המונהג על ידי סלאם פיאד, ראש הממשלה הפלסטיני (רעיון "המדינה דה-פקטו" או "המדינה מלמטה"); חתירה להגבלת כוחה של חמאס (בייחוד בממד המדיני, הציבורי והכספי, ופחות מכך במישור הצבאי); פיתוח כלכלי; הקניית ביטחון אזרחי ומיגור האנרכיה, בין היתר באמצעות חיזוק מנגנוני הביטחון הפלסטיניים; וניסיון לקידום המשא ומתן המדיני עם ישראל, ב"דחיפה" מתמדת של ארצות הברית.

ואולם, המציאות המשתפרת רחוקה מלהיות חלופה מגובשת ויציבה בעיני ישראל כמו גם בעיני רבים בצד הפלסטיני. כוחו של הממשל הפלסטיני עדיין מוגבל, ולבטח אינו מספיק לצורך שליטה עצמאית בשטח (מנגנוני הביטחון ממשיכים לסבול מליקויים שונים שאפיינו אותם בעבר; יעילות מוסדות הממשל עודנה חלקית; והרפורמה בארגון פתח מתקדמת בעצלתיים); חמאס אמנם מוכלת במישורים שונים, אולם היא ממשיכה ליהנות מעצמה ציבורית איתנה בגדה המערבית; ממשל חמאס ברצועת עזה מתמסד ונעשה עובדה קיימת, המציבה אתגר קשה בפני ממשל אבו מאזן; ובעייתי מכול – גם לאחר הזעזועים של השנים האחרונות הרשות הפלסטינית בהנהגת אבו מאזן לא התכנסה לדיון פוליטי וציבורי נוקב, קל וחומר להכרעות לאומיות כואבות, בסוגיות הטעונות שהיו המקור לעימות האחרון, ובראשן השיבה והפליטים.

גם לאחר הזעזועים של השנים האחרונות הרשות הפלסטינית בהנהגת אבו מאזן לא התכנסה לדיון פוליטי וציבורי נוקב בסוגיות הטעונות ובראשן השיבה והפליטים

המאזן מנקודת המבט הישראלית

פרוץ האנתפאדה השנייה, על מראותיה הראשונים העזים (הלינץ' בשני חיילי צה"ל בראמאללה; הפיגועים רבי-הנפגעים בערי ישראל; הצטרפות ראשי פתח ומנגנוני הביטחון למאבק המזוין; מהומות אוקטובר 2000 במגזר הערבי ועוד), הותיר את ישראל בהלם, במבוכה ובתהייה. לאירועים הללו היה משקל רב בעיצוב המחודש של תפיסת הממשל והציבור בישראל את טבע היריב ואת מהות העימות וההסדר עמו. העימות שפרץ חצי שנה בערך לאחר נסיגת צה"ל מלבנון חשף חברה וממשל

שהרגישו כי הם קרובים יותר מאי-פעם לקצו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ואף הישראלי-ערבי – והתבדו.

את ההלם הראשוני החליפו בהדרגה – הן במישור השלטוני והן בזה הציבורי – חתירה למענה כוחני, אכזבה עמוקה מהצד הפלסטיני ושאיפה לאיתור פתרונות חדשים ל"בעיה הפלסטינית". המענה העז בא לידי ביטוי בסדרת מהלכים צבאיים חסרי תקדים, שבעצם ייצגו נסיגה מהותית מהמדיניות שאפיינה את העשור הקודם: פגיעה במוסדות הממשל הפלסטיני; כיבוש מרכזי הערים הפלסטיניות; פגיעה נרחבת במנהיגות הפלסטינית מכלל הזרמים (חיסול ראשי ארגונים, כגון יאסין ועבד אל-עזיז אל-רנתיסי בחמאס או אבו עלי מוצטפא, מזכ"ל החזית העממית לשחרור פלסטין; ומאסרם של אחרים, דוגמת מרואן ברגותי מפתח או אחד מן סעדא, המזכ"ל הנוכחי של החזית העממית); והטלת מצור ממושך על לב ההנהגה הלאומית הפלסטינית – מבנה המוקאטעה בראמאללה, אשר כותר על ידי צה"ל בראשית 2002 ואשר בו התבצר ערפאת עד סמוך למותו.

הפתרונות החדשים, החד-צדדיים במהותם, גולמו בעיקר בהקמת גדר ההפרדה ובהינתקות ישראל מרצועת עזה בקיץ 2005. המהלך הראשון תרם להפחתה ניכרת בהיקף הפיגועים בעורף ישראל, בעוד השני התפתח בתוך שנתיים ימים בערך מרגע מימושו למציאות מאיימת בדמות שליטה מוחלטת של חמאס על הרצועה והפיכת האזור לחזית התנגדות נוספת שישראל מנהלת עמה מערכת התשה ממושכת ואשר מתוכה מתפתחים איומים צבאיים חמורים על היישובים בישראל, לרבות במרכז המדינה. המהלכים האלה העמיקו כאמור את הספקות בנוגע ליכולתו ולכוונותיו של השותף הפלסטיני, אך לא הביאו לנטישה מוחלטת של מסלול ההידברות עמו.

מאזנה הכולל של ישראל בתום עשור לאנתפאדת אל-אקצא מעורב. היבטי השליליים של המאזן בולטים במיוחד לאור ההשוואה למצב ששרר ערב פרוץ העימות, קל וחומר לנוכח התקוות בישראל שליוו את כינון הרשות הפלסטינית. בשנת 2010 ישראל מצויה במציאות סבוכה: היא מתמודדת עם ישות עוינת ויציבה ברצועת עזה, שעמה כבר ניטשה מערכה צבאית רבת-עצמה, אולם ניכר כי היא ממשיכה כל העת להיערך לקראת מערכות עתידיות נוספות, בייחוד באמצעות הצטיידות באמצעי לחימה רבים ומשופרים. יש ביכולתה של ישראל למוטט את ממשל חמאס ולכבוש את רצועת עזה, אולם סביר כי מחיר המהלך יהיה כבד למדי מכל ההיבטים, לרבות היקלעות למאבק מזוין ממושך בשטח צפוף ועוין; ספיגת נזק כבד במישורים המדיני והדיפלומטי; והידרשות לאספקה שוטפת של צרכי הציבור הגדול ודל האמצעים של הרצועה. בגדה המערבית מתפתחים בהדרגה ביטחון ורגיעה יחסיים, הנזקפים בעיקרם לאחיזה הביטחונית ההדוקה של צה"ל באזור, וחלקם – לפעילות הרשות הפלסטינית. הממשל המקומי מתחזק בהדרגה,

אולם נראה כי עדיין אינו יכול להתמודד לבדו עם אתגר של שליטה עצמאית, והמצב מחייב את ישראל להמשיך נוכחות באזור.

היבט שלילי אחר שהתפתח בעשור האחרון מגולם בשחיקה הגוברת שחלה בלגיטימציה הבינלאומית של ישראל. הפעילות הצבאית של ישראל נגד הרשות הפלסטינית, הקמת גדר ההפרדה, מדיניות המחסומים בגדה המערבית ומהלכי הצבאיים של ישראל נגד חמאס ברצועת עזה (בייחוד מבצע "עופרת יצוקה") לא זכו בדרך כלל להבנה מצד הקהילה הבינלאומית. הביקורת הנוקבת והמתעצמת נמתחת בטבעיות מצד גורמים במרחב הפוליטי, הציבורי, האקדמי והתקשורתי בזירה הבינלאומית המזוהים באופן מסורתי עם המאבק הפלסטיני ונוטים לתאר את ישראל כ"שריד קולוניאלי" נוטל לגיטימיות. ואולם, הביקורת הזאת מחלחלת בהדרגה גם לגורמי ממשל ולקהלים במערב שנטו בדרך כלל להפגין הבנה כלפי ישראל, אך מתקשים לדבוק בעמדה הזאת בשנים האחרונות. המגמה הזאת באה לידי ביטוי בניסיונות לקדם חרם אקדמי וכלכלי נגד ישראל, בכינון ועדות חקירה בינלאומית בנוגע למהלכי בזירה הפלסטינית (בייחוד דו"ח גולדסטון) בפתיחת הליכים משפטיים בבית הדין הבינלאומי (בעקבות הקמת גדר ההפרדה בגדה המערבית או פגיעות במנהיגי טרור שלוו בהרג אזרחים) ובהתקפה חריפה – בייחוד מצד ממשל אובמה – על המשך הבנייה בהתנחלויות. האתגר המרכזי מבחינת ישראל מגולם לא רק בביקורת על מדיניותה מול המערכת הפלסטינית ובתפיסתה כ"תוקפן נצחי" הפועל נגד "קרבת חסר ישע", אלא גם בהתקפות גוברות על עצם קיומה כמדינה יהודית וציונית. מהלך זה מונע בעיקרו על ידי קואליציה תמוהה של גורמים פוליטיים ואקדמיים רדיקליים במערב, ממשלים שונים בעולם השלישי (בייחוד גוש המדינות הבלתי מזדהות) וכן גורמים המנהיגים את מחנה האסלאם הקיצוני, לרבות איראן, חזבאללה וחמאס.

לכף החיוב תצוין עמידתן המוצלחת של המדינה ושל החברה בישראל במבחנים השונים שזימן להן העימות האחרון. ישראל ספגה פגיעות קשות וממושכות של הטרור הפלסטיני בלב עריה, אולם הפגינה חוסן לאומי, שבא לידי ביטוי בולט בהמשך קיום של שגרת פעילות במישור הציבורי והכלכלי. יתרה מכך, ישראל הצליחה במידה רבה למגר את אתגר הטרור בגדה המערבית ולרסן את האיום הצבאי שנשקף מרצועת עזה, ובכך להקנות ביטחון ושקט יחסי למרחב האזרחי במדינה. המהלכים שנקטה ישראל, ובפרט אלה המתוארים לפרקים כ"לא

המהלכים שנקטה ישראל
ובפרט אלה המתוארים
"לא מידתיים" תרמו
לחיזוק כוח ההרתעה
שלה באמצעות המחשת
נחישותה והנזק הכבד
שהיא עשויה להסב
ליריביה

מידתיים" (בראשם הפגיעות בצמרת הארגונים הפלסטינים והמבצעים "חומת מגן" ו"עופרת יצוקה"), תרמו לחיזוק כוח ההרתעה שלה מול השחקנים בזירה

הפלסטינית ומחוץ לה, באמצעות המחשת נחישותה והנזק הכבד שהיא עשויה להסב ליריביה. למהלכים האלה היה משקל בביסוס הרגיעה היחסית ששוררת בגדה המערבית בחצי העשור האחרון וברצועת עזה מאז ראשית 2009 (וזאת, בדומה למצב מול זירת לבנון מאז המלחמה נגד חזבאללה בקיץ 2006).

ההינתקות מרצועת עזה הייתה מבחן קשה נוסף שעמד בפני ישראל בעת אנתפאדת אל-אקצא. האירוע הזה טמן בחובו פוטנציאל למאבק פנימי אלים, אולם למרות הקרע שנפער בחברה הישראלית, הסתיים בדרך שגילמה את עליונות שלטון החוק והאחדות הלאומית. לצד מחלוקת מרה זאת, התפתחו במהלך העימות ויכוחים נוספים בזירה הפנימית בישראל סביב סוגיות דוגמת הקמת גדר ההפרדה, מדיניות המחסומים בגדה המערבית וכן מעמדם של האזרחים ערביי ישראל (בין היתר, בעקבות העלאת הנושא במסגרת השיח על הסדר הקבע, בפרט בהקשר לאפשרות לחילופי השטחים).

אנתפאדת אל-אקצא שיקפה התפכחות או הבנה עמוקה יותר של הממשל ושל הציבור בישראל בנוגע לטבע היריב ולמהות ההסדר והעימות עמו. בקשר להסדר – בולטת במיוחד ההכרה הגוברת בפתרון של שתי מדינות לשני עמים, שחלחלה בהדרגה למרבית השחקנים במערכת הפוליטית הישראלית, ובייחוד לגורמים המרכזיים במחנות הימין והמרכז (המפלגות ליכוד וקדימה). המגמה הזאת השתקפה במגוון מהלכים, ובראשם ההינתקות מרצועת עזה בהנהגת ראש הממשלה דאז אריאל שרון; לצד הכרזות רבות של ראשי הממשלה שבאו אחריו – אהוד אולמרט ובנימין נתניהו – באשר להכרח המצוי בכינון מדינה פלסטינית ולגבי הוויתורים הכואבים שיידרשו מהציבור הישראלי בעתיד. צעדים אלה אומנם חלקיים ורחוקים מאוד מלסמן את השלמתן של ההכרעות ההיסטוריות שכנראה תידרש ישראל לנקוט בעתיד, אולם הם נרחבים מאלה שקידמה ההנהגה הפלסטינית בשני העשורים האחרונים (בייחוד בנושא הפליטים), ומבליטים את היעדרה המוחלט של הכשרה תודעתית כלשהי של הציבור הפלסטיני לקראת הוויתורים הלאומיים שייתבעו ממנו בעתיד.

לצד ההכרה בצורך בכינון הסדר קבע ניכרת בקרב השחקנים הישראליים בעשור האחרון גם הבנה חדה יותר בנוגע לקושי בהשגת היעד הזה בטווח הקרוב. בהקשר הזה התחדדה במיוחד הבנתה של ישראל את המשמעות העמוקה של זיכרון הנכבה ושל רעיון השיבה בתודעה הלאומית הפלסטינית ואת הקושי להביא את הפלסטינים להכרזה פומבית על ויתורים מרחיקי לכת בנושא. אין המדובר כמובן במגמה המתעלת את הצד הישראלי לקבלת עמדתם של הפלסטינים בסוגיית הפליטים, אלא להכרה ב"קווים האדומים" של הצד השני, באופן המסייע להבנת מרחב הגמישות האמיתי שלו ולאיתור סוגיות שייתכן כי יהיה נכון "לעקוף" ולהעתיק את פתרון לעתיד הרחוק. בתוך כך, בסוגיות אחרות, ובראשן התביעה

להכרזה על קץ הסכסוך ולהכרה בישראל כמדינה יהודית, עדיין ניכרים פערי תפיסה מהותיים בין שני הצדדים, ונראה כי לא יהיה אפשר לגשר עליהם בטווח הקרוב. בממד הצבאי העמיקה הבנתם של הציבור והממשל בישראל, בייחוד בחצי העשור האחרון, בנוגע לטבע החדש של המערכות שהמדינה נאלצת להתמודד עמן; בנוגע למחיר שנתבע מהציבור בעטיין; וכן בנוגע לדרכי ההתמודדות המתחייבות נגד היריב. בעידן של התמודדות עם אתגר ההתנגדות, שהמייצגים המרכזיים שלו הם ארגונים לא-מדינתיים או מדינתיים למחצה (חזבאללה, חמאס), החותרים להתשת ישראל במקום לנהל עמה עימות חזיתי, נתבע הציבור לאורך רוח ולהבנה כי אי-אפשר לממש הכרעה ברורה ומוחצת. בנוסף, מחוייב הציבור להכרה כי היריב כופה על ישראל במכוון מערכה המערבת בין מרחבים צבאיים למרחבים אזרחיים, באופן המלווה לא פעם בפגיעה במרחב הציבורי של היריב.

בראייה אסטרטגית רחבה, אף שהעימות האחרון עם הפלסטינים דרש מישראל התמקדות רבה, הרי שבפועל נדחק האתגר הפלסטיני בהדרגה לעומת איומים אחרים שהתפתחו בעשור האחרון. עלייתה של איראן כמעצמה אזורית בעלת שאיפה גרעינית, החותרת לעיצוב מחדש של המרחב באמצעות ביסוס ההגמוניה של מחנה ההתנגדות בהנהגתה; ההתמודדות עם כוחו הגובר של חזבאללה; והצורך לנטרל איומים פוטנציאליים המתפתחים מצד סוריה (הקמת הכור הגרעיני) חייבו את ישראל להקדיש – באופן יחסי – פחות תשומת לב לאתגר הפלסטיני, שבין כה וכה מוגר במידה רבה בממד הצבאי ולא גילם אופק ממשי בממד המדיני. הנושא הפלסטיני אומנם ממשיך לתפוס מקום מרכזי בסדר יומו של הקברניט הישראלי, אולם בשנים האחרונות מתרבים הקולות במערכות הפוליטית והביטחונית במדינה הקוראים לשלם ב"מטבע

פלסטיני" (בפרט המשא ומתן המדיני), בתמורה לקידום הטיפול באתגרים אסטרטגיים חשובים יותר, ובראשם זה האיראני. דרכי הטיפול באתגרים השונים – שכאמור, בעיני רבים הם בעלי פוטנציאל נזק חמור הרבה יותר מזה שהזירה הפלסטינית מציבה – מחייבות את ישראל להשקיע משאבים רבים בקליטת אמצעי לחימה חדשים ובפיתוח דרכי פעולה השונות מאלה שננקטות בזירה הפלסטינית. מלחמת לבנון השנייה הייתה בהקשר הזה "תזכורת" מבחינת צה"ל בנוגע למחיר שגבו ההשקעה

בשנים האחרונות מתרבים הקולות במערכות הפוליטית והביטחונית הקוראים לשלם ב"מטבע פלסטיני" בתמורה לקידום הטיפול באתגרים אסטרטגיים חשובים יותר, ובראשם זה האיראני

הממושכת בזירה הפלסטינית וההתרגלות לעימותים נמוכי עצימות, שגולם בירידה מתמדת ברמת ההיערכות ובכשירות להתמודד עם איום צבאי קונבנציונלי.

גם מבחינת ארצות הברית נדחקה הסוגיה הפלסטינית במידה רבה ממעמדה כ"לב הסכסוך", ומוקד העניין האמריקני באזור נע בעשור האחרון מזרחה. המפעלים

האסטרטגיים הענקיים של ארצות הברית בעיראק ובאפגניסטן וההתמודדות עם איראן מחייבים את וושינגטון לתשומות חסרות תקדים מבחינתה באזור וניצבים במוקד מדיניותה במרחב. אמנם ארצות הברית ממשיכה לקדם מאמצים להחייאת רעיון ההסדרים במישור הישראלי-פלסטיני ועודנה מזהה זיקה הדוקה בינו ובין מוקדי סכסוך אחרים באזור, אולם ניכר כי גם במישור הזה, כמו ביתר זירות פעילותה במרחב, הישגיה צנועים למדי לעומת אלה שקצרה בשנות התשעים. אנתפאדת אל-אקצא מגלמת מאפיינים ייחודיים לזירה הפלסטינית, אך גם כאלה המשקפים תהליכים אזוריים נרחבים, ובמוקדם עליית מחנה ההתנגדות והיחלשותו ההדרגתית – גם אם לא תבוסתו המוחלטת – של המחנה המצדד בהסדרים מדיניים. המצב הנוכחי בזירה הפלסטינית משקף הצלחה של גורם המזוהה עם רעיון ההתנגדות להשתלט על חלק מישות מדינתית ולהפוך אותה לזירת מאבק נגד ישראל, כמו חזבאללה בלבנון; ומנגד – מציג דגם של ממשל מקומי הניצב מול אתגר ההתנגדות, כמו הממשלים הנוכחיים בעיראק ובאפגניסטן, ומסייע למיגורו, אולם עדיין חלש מכדי להתמודד עמו באופן עצמאי.

מבט לעתיד: ברירה בין חלופות סבוכות

עשרים שנים בקירוב לאחר תחילת המגעים המדיניים בין ישראל ובין הפלסטינים ושש עשרה שנים לאחר כינון הרשות הפלסטינית, מערכת היחסים בין שני הצדדים נראית סבוכה מאוד, ומסתמן כי הסיכוי להגיע להסדר היסטורי בטווח הקרוב קלוש. הישות הפלסטינית חלשה ומפוצלת, ומחציתה נשלטת בידי גורמים קיצוניים, ואילו ישראל ממשיכה להימנע מהכרעות אסטרטגיות הנוגעות לנושא הפלסטיני ומתקשה למקד תשומת לב מלאה בזירה הזאת עקב ריבוי האתגרים שהיא מתמודדת עמם, ובראשם האיום האיראני המתעצם. עם זאת, ניתן להתנחם בעובדה כי למרות הטלטלות העזות שחוותה מערכת היחסים בין שני הצדדים בעשור האחרון, לא הקיץ הקץ על רעיון ההסדרה המדינית.

אפשר לשרטט שלושה תרחישים אפשריים להתפתחות מערכת היחסים בין ישראל ובין הפלסטינים בעתיד:

מערכת היחסים בין שני הצדדים נראית סבוכה מאוד; הסיכוי להגיע להסדר היסטורי בטווח הקרוב – קלוש

א. המשך המציאות הקיימת: קיומה של ישות אוטונומית פלסטינית מדינתית למחצה בגדה המערבית לצד ישות מדינית בשליטת חמאס ברצועת עזה. ישראל תמשיך בנוכחות הביטחונית העמוקה בגדה המערבית, תוך כדי סיוע לפיתוח הממשל הפלסטיני בו, לצד הרחבת

מפעל ההתיישבות היהודית באזור והימנעות מהכרעות אסטרטגיות נדרשות ומגיבוש הסכם על הסדר קבע. בטווח הקרוב והבינוני מציאות

שכזאת מעלה את הסבירות לחידוש האלימות מכיוון הזירה הפלסטינית, בדגש על התפרצות של התקוממות עממית נרחבת בגדה המערבית או אף חידוש העימות המזוין בהנהגת הרשות הפלסטינית ופתח. בהקשר הזה גם עולה הסבירות למימוש תרחיש של הכרזה פלסטינית חד-צדדית על עצמאות מדינית, מהלך שעלול לקלוע את ישראל לתסבוכת עמוקה במישור המדיני והדיפלומטי מול הזירה הבינלאומית ולחיכוכים גוברים עם הרשות הפלסטינית. בטווח הארוך – מציאות שכזאת צפויה להוביל להיווצרותה של מדינה דו-לאומית, מצב שיש גורמים הן בזירה הישראלית והן בזו הפלסטינית אשר כמהים למימוש, כל אחד מתוך אמונה כי תרחיש שכזה יאפשר את ביסוס הדומיננטיות שלו בישות המשותפת. בפועל, ברור כי מציאות שכזאת נפוצה מאוד, צפויה להוביל למאבק אלים וחסר תקדים בין יהודים ובין ערבים, ובעיקר – מגלמת סיכון של ממש לקיומה לאורך זמן של מדינה ציונית, יהודית ודמוקרטית.

ב. נקיטת מהלך נחרץ: מדיניות העשויה לבוא לידי ביטוי בייחוד בנסיגה נרחבת ומהירה של ישראל מהגדה המערבית ובכינון מדינה עצמאית באזור הזה, לרבות במזרח ירושלים. כבר בטווח הקרוב נראה רעיון שכזה כהרה אסון. אמנם הממשל הפלסטיני באזור הזה מתחזק בהדרגה, אולם הוא עדיין חלש ביסודו, וסביר כי לאורך זמן יתקשה להתמודד באופן עצמאי עם האתגר שמציב חמאס. מצב זה עלול להביא בפרק זמן של כמה שנים לחזרתו של תרחיש הרצועה מ-2007 גם בגדה. לכך עלולות להיות השלכות אסטרטגיות חמורות מבחינת ישראל, במיוחד בשל אפשרויות הפגיעה שיהיו לחמאס במוקדי האוכלוסייה, הממשל והתשתיות הלאומיות במרכז המדינה. ברצועת עזה, נקיטת מהלך נחרץ עשויה לבוא לידי ביטוי במיטוט משטר חמאס באזור ולכיבושו על ידי ישראל. גם תרחיש שכזה עשוי לגלם איומים רבים בשל חוסר היכולת לבסס חלופה ממשית בדמות ממשל פתח במקום משטר חמאס בטווח הנראה לעין, ובשל הסיכון של עליית גורמים קיצוניים יותר ברצועת עזה, בדגש על ארגונים הנמנים עם זרם הג'האד העולמי, תוך כדי ניצול החלל שתותיר אחריה התנועה.

ג. אימוץ פתרון תהליכי: מהלך שיבוסס על הכרעות אסטרטגיות היסטוריות בקרב הציבור והממשלים של שני הצדדים, שעל בסיסן יגובש הסכם מסגרת להסדר קבע. ואולם, מימוש ההסדר לא יהיה מידי אלא שלבי, וישומו הסופי יבוצע בטווח הארוך, לאחר קביעת תכנית מפורטת ולוחות זמנים. מצב שכזה עשוי להעניק לממשל הפלסטיני בגדה המערבית יכולת לחזק את כוחו במישור האזרחי והביטחוני. חשוב מכך – בפרק הזמן הזה גם עשויה להתבסס הנהגה חדשה בגדה המערבית, צעירה יותר שמוקד כוחה

בזירת "הפנים". ההנהגה הזאת, להבדיל מדור המייסדים של המערכת הפלסטינית המודרנית, עשויה להזדהות באופן מוגבל יותר עם עקרון השיבה וזיכרון הנכבה, ולכן גם להיות נכונה יותר אולי לדיון פנימי מעמיק בעניין הפשרות הלאומיות הנדרשות (זאת גם עשויה להיות ההזדמנות מבחינת ישראל לדון בסוגיה הטעונה של שחרור מרואן אל-ברגותי מהכלא, בעקבות מעמדו כאחד המנהיגים האהודים בגדה המערבית). הצד הישראלי יידרש במסגרת הזאת לדחוק בפלסטינים לחתור להכרעות לאומיות, בפרט בנושא הפליטים ובנושא השיבה, ולקדם שינוי עמוק במקדים שהתודעה הקיבוצית מעוצבת בהם, ובראשם מערכות החינוך, התקשורת והדת. מול רצועת עזה תהיה ישראל חייבת להמשיך ולנקוט מדיניות נפרדת ונוקשה יותר, אך להימנע משינוי דרסטי, תוך כדי נקיטת מאמצים להחלשה מתמדת של בסיסי הכוח של חמאס באזור הזה (הצרת הפעילות של מוסדות השלטון, פגיעה בתשתיות האזרחיות והצבאיות של התנועה וערעור המעמד הבינלאומי של ממשל חמאס), ותוך כדי המתנה מאופקת להתפתחות של חלופה יאלית לממשל חמאס ברצועה. בצד הישראלי – נדרשת פנייה להכרעות היסטוריות, כמה מהן כואבות, החיוניות לצורך הבטחת קיומה ארוך הטווח של מדינה ציונית, יהודית ודמוקרטית. בהקשר הזה יידרשו במיוחד החלטות הנוגעות לגורל חלק ממפעל ההתיישבות היהודית בגדה המערבית או כולו, וכן בנושא עתידם של ערביי ישראל, בדגש על האפשרות להכללת חלק מבני המגזר בהסדר חילופי שטחים בין ישראל ובין הפלסטינים.

מבין שלוש החלופות, השלישית נראית כ"רע במיעוטו". כינון הדרגתי וארוך טווח של הסדר קבע מייצג המרה מפוכחת של השאיפה לפתרון הסכסוך באופן כולל ומהיר בניהולו לאורך זמן. החלופה הזאת גם מגלמת הפקת לקחים מעשור של משא ומתן ומעשור של עימות עם הזירה הפלסטינית, ובראשם הבנת הקושי של שני הצדדים לאמץ הכרעות אסטרטגיות בפרק זמן קצר יחסית וההכרה במורכבותה הפנימית של הזירה הפלסטינית, בדגש על פיצולה העמוק ועל הקשיים המסתמנים ביכולתו ובנכונותו של ממשל אבו מאזן לממש הסדר קבע בטווח הקרוב.

שני העשורים האחרונים לימדו את ישראל ואת הרשות הפלסטינית אכזבות מרות, באופן שהפך אותן לזהירות, שלא לומר ספקניות מאוד, בכל הנוגע לציפיות לכינונו של הסדר כולל. ואולם, אם יתגברו ההנהגות בשני הצדדים על המכשולים התודעתיים והפוליטיים המסורתיים, עשוי ביסוסו של הסדר קבע ארוך טווח להיות בר מימוש. תרחיש שכזה יחלץ את שני הצדדים מחוסר הכרעה היסטורי עמוק בסוגיות הליבה הטעונות הנוגעות להגדרת זהותם ויעדיהם הלאומיים

האסטרטגיים. בלא הגעה למצב הזה צפוי כאמור מימוש של תרחישים חמורים, ובראשם החרפה של ממש בעימות האלים, תהליך שמתווה התפתחותו והשלכותיו האסטרטגיות קשים לחיזוי. כל זאת בעידן שבו מתעצמים האתגרים האזוריים אשר מציבים בפועל איום הן על ישראל והן על הרשות הפלסטינית, ובראשם חתירתה של איראן לבסס הגמוניה אזורית, תוך כדי התקרבות מתמדת להשגת יכולת גרעינית צבאית.